

Tekst en foto's Ina en Ruud Metselaar – www.comomeerinfo.nl

Een rondwandeling door Morbegno

De geschiedenis

Hoewel er aanwijzingen zijn dat er op de hellingen van de berg Ronco een Romeins castrum lag, zijn er geen echte bewijzen voor de bewoning van de streek. In de 12^e-13^e eeuw vinden we documenten met de naam *Morbinium*, gelegen aan het begin van de vallei van de rivier de Bitto. Hier wordt de originele dorpskern van het huidige Morbegno ondersteld.

De ontwikkeling van de plaats wordt bevestigd door de bouw van de kerk van S. Pietro in het jaar 1337. In deze tijd kwam het gebied onder de heerschappij van de Visconti's en ontwikkelde het zich voorspoedig door de levendige handel door de Bitto vallei en de nabijheid van het Comomeer. Ter verdediging bouwde men rond de stad muren en kwam er tegen de berghelling een kasteel en een toren.

Al in de 15^e eeuw was de zaterdagmarkt een belangrijke ontmoetingsplaats voor de handel. In het begin van die eeuw bouwde men de kerk van S. Lorenzo en die van de Assunta. In 1457 werd de kerk van S. Lorenzo overgedragen aan de Dominicanen, die er een klooster tegenaan bouwden. In dit klooster vond ook de Inquisitie een onderkomen. Ondanks de voortdurende strijd tussen diverse facties, oorlogen en de pest, bloeide de kerkelijke kunst dankzij vele bekende kunstenaars, zoals Giovan Antonio Amadeo (die o.a. de voorgevel van de beroemde Certosa di Pavia maakte), Gaudenzio Ferrari en Tomaso Rodari, allen afkomstig uit het gebied rond Milaan en Como.

In de middeleeuwen waren het Valtellina en Valchiavenna vooral gericht op Como en daarmee op de politiek van de Po-vlakte. Echter was de bevolking langs de Rijn en de Inn begonnen zich te verenigen in 'leghe' (federaties, liga's). Al in 1471 waren de Tre Leghe in een positie waarin ze gezamenlijk beslissingen namen en initiatieven ontplooiden. Door de sterke groei van de Duitse landen werd Retia van groot economisch en strategisch belang. Zowel het hertogdom Milaan als de republiek Venetië hadden de wegen nodig die door de Tre Leghe werden gecontroleerd. De leghe op hun beurt zagen de zuidelijke landen als een gebied waar commerciële expansie mogelijk was en waar ze hun vee konden verkopen en landbouwproducten en stoffen konden kopen. Hierdoor ontstond het probleem van de verhouding van Lombardije tot de Leghe. In 1485 en 1487 deden de Grigioni (= inwoners van Graubünden) invallen in het Valchiavenna en het Valtellina Superiore; ze trokken zich pas terug na een passende afkoopsom en nadat ze vrijstelling van alle belastingen hadden verkregen. Hoewel de hertog van Milaan een aantal fortificaties uitvoerde, ondernam hij geen verdere militaire of diplomatieke acties. De Grigioni grepen deze gelegenheid aan en vielen op 24 juni 1512 via de vallei van Poschiavo het Valtellina binnen. In hetzelfde jaar bevestigde de Franse koning, die bij de slag van Marignano Milaan had veroverd, de positie van de Grigioni en begon een tijdperk dat bijna driehonderd jaar zou duren*.

Toch betekende dit niet dat het nu rustig bleef in Morbegno. Voortdurend deden zich religieuze conflicten voor. Immers de Grigioni waren protestanten, aanhangers van Zwingli, maar het Valtellina bleef katholiek. Dit leidde regelmatig tot botsingen tussen de Dominicanen in Morbegno en de machthebbers. In 1550 probeerden de Jezuïeten

---

* Verzoeken om toezending per email aan: r.metselaar@comomeerinfo.nl

een lekencollege in Morbegno te stichten, maar dit werd onmiddellijk verboden. De Grigioni zelf stichtten ondanks alle verzet een kleine protestantse kolonie en namen de kerk van S. Pietro over voor hun eredienst. Vanaf 1592 profiteerde Morbegno van de toenemende handel door de opening van een weg over de S. Marcopas, die de Grigioni een directe handelsweg naar de Venetiaanse republiek verschafte.

Binnen de Tre Leghe ontstonden tegen het eind van de 17^e eeuw ook spanningen en de Spanjaarden steunden alle bewegingen die konden leiden tot een afscheiding van het Valtellina van de Grigioni. Op 19 juli begonnen een aantal Spaansgezinden, onder leiding van Giacomo Robustelli, een opstand, de Sacro Macello (Heilige Slachting), maar deze werd na enkele dagen bloedig neergeslagen door de Zwitserse troepen. De soldaten oefenden een ware terreur uit en vernietigden zo veel mogelijk kerkelijke kostbaarheden. In de jaren daarna deden de Spanjaarden, die gelegen waren in het fort van Fuentes aan de ingang van het Valtellina, invallen in het dal en namen ze een groot deel ervan in. Hoewel de bevolking van Morbegno door de pest in 1628 bijna werd gehalveerd, richtte ze nu het langgewenste klooster voor de Capucijnen op en nam ze weer bezit van de kerk van S. Pietro. Echter in 1635 versloegen de Franse troepen onder leiding van de graaf van Rohan de Spanjaarden en vier jaar later kwam het gebied weer onder de Grigioni. Nu brak er eindelijk een relatief rustige periode aan. Er kwam een vrouwenklooster van de Augustinianen in 1675 en vijf jaar later begon men met de bouw van de kerk van S. Giovanni, een reusachtige kerk voor een dorp dat slechts tweeduizend inwoners telde.

In de 18^e eeuw zien we ook een sterke ontwikkeling van Morbegno. Er zijn vele kunstenaars actief, onder wie de gebroeders Ligari, Giacomo Parravicini, bijgenaamd Gianolo, en de uit het dorp zelf afkomstige Gian Pietro Romegialli. In het historisch centrum worden mooie portalen, balkons en barokke fresco's aangebracht. Ook wordt dan het palazzo Malacrida gebouwd, waarin talloze muurdecoraties van Cesare Ligari en van Romegiallo ontstonden. In de kerken van de Assunta, S. Antonio en S. Pietro ontstaan werken van Pietro Bianchi uit Como. In de laatste jaren van de 18^e eeuw kwam er steeds meer onrust onder de bovenlaag van de bevolking. Men nam kennis van de idealen van de Verlichting en was ontevreden over de vele Grigioni die de belangrijkste ambten in het dal bezetten. Men verwelkomt dan ook de inval van Napoleon in 1797. Na enkele lokale opstanden voegde Napoleon het gebied in oktober toe aan de Cisalpijnse Republiek. De Grigioni werden verjaagd en een van de eerste maatregelen van de Republiek was de zogenaamde Confisca Reta: alle bezittingen van de Grigioni werden verbeurd verklaard en publiekelijk geveild. Helaas voor de inwoners van de vallei bleken de Fransen zich eerder als onderdrukkers dan als bevrijders op te stellen. Alle standbeelden en wapenschilden van de Grigioni werden weggehaald en in november verspreidde zich het gerucht dat alle kostbaarheden van de kerk in beslag zouden worden genomen. Vele kunstschaten werden nu verkocht of verdeeld onder de parochianen. De regering verbood alle kerkelijke manifestaties zoals processies maar ook collectes in de kerk en het luiden van kerkklokken. Drie kloosters in Morbegno werden opgeheven en bovendien werden de financiële lasten ten gevolge van de legering van Franse troepen steeds meer voelbaar. Zowel de troepen die er waren gelegerd als de doortrekkende soldaten eisten melk, vlees, graan, stro, hooi en wijn. Op 12 juli 1798 kwam het tot een opstand in Delebio. De directe aanleiding was de inbeslagname van de goederen van de broederschap Paolo Delfini uit Morbegno. Een woedende bevolking verjoeg de weinige soldaten onder het roepen van "dood aan de Jacobijnen". Men ging achter diegenen aan die de regering verdedigden en nam de priester Parravicini gevangen op de Ponte di Ganda. De priester werd eerst gewond door messteken en werd daarna vermoord door een boer die schulden bij hem had. De Fransen beantwoordden dit door 800 soldaten naar Colico te brengen en vele personen te arresteren. Een van de aanvoerders, Giralamo Gualtieri werd op de grote weide achter de kerk in Morbegno gefusilleerd. De overgang in 1799 van het Franse naar het Oostenrijkse gezag liet Morbegno vrij onberoerd. De nieuwe regering startte vele nieuwe infrastructurele werken. Het stuk van de Adda tussen Sondrio en Morbegno werd recht getrokken waardoor grote moerasgebieden verdwenen. In de periode tussen 1814 en 1828 kwam er 280 km aan nieuwe wegen bij, waaronder de belangrijke verbinding naar de Stelviopas en een weg van Lecco naar Colico.

De onafhankelijkheidsoorlogen speelden zich af buiten Morbegno, hoewel natuurlijk ook vele van de inwoners er bij betrokken waren. De stad profiteerde enerzijds van de aanleg van de spoorlijn Colico-Sondrio in 1885, maar had ook te lijden onder de economische crisis in de jaren '80 in Italië en andere Europese landen. Wel slaagde Morbegno er in zijn zijdefabriek in stand te houden. In de 20^e eeuw begon de plaats zich uit te breiden naar het noorden. Het inwonersaantal groeide van 4000 in 1861, naar 7652 in 1951 tot 11087 in 2001. In 1939 werd de provinciale weg SS 38 aangelegd waardoor ook de oost-west verbinding verbeterde.

Rondwandelingen door de stad

Kerk van S. Antonio en Dominicaner klooster

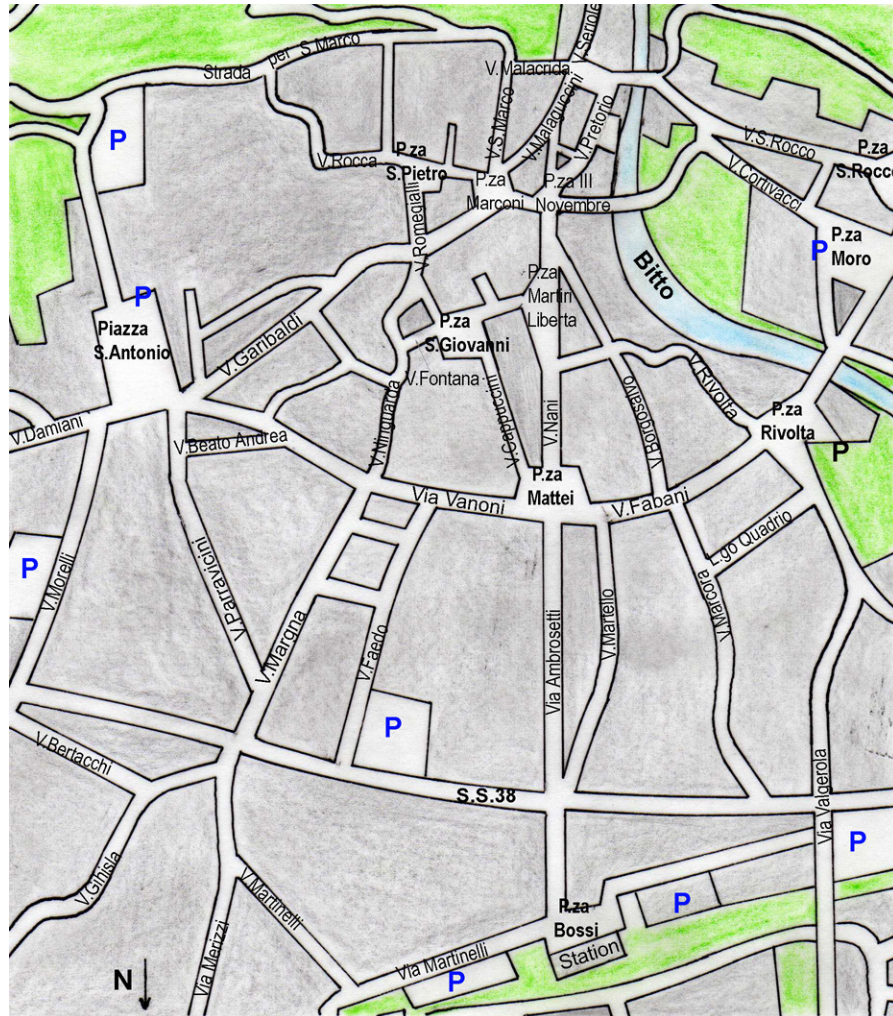
Rondwandeling I

We beginnen onze wandeling op het Piazza S. Antonio, een groot plein met de gelijknamige kerk met kloostercomplex van de Dominicanen. Op het plein, vanwaar we in de moderne winkelstraten komen, wordt de weekmarkt gehouden. De kerk van S. Antonio werd in 1401 ingewijd en is meerdere keren verbouwd. In 1798 werd ze door Napoleon geconfisceerd en werd, na beroofd te zijn van alle kunstschaten, ingericht als kazerne en opslagplaats. Tegenwoordig is ze in gebruik als cultureel centrum van de stad Morbegno, waar voordrachten en tentoonstellingen worden gehouden. Het huidige deurportaal dateert uit 1517 en is van Ventretta, een leerling van Rodari. We zien er een mooie *Pietà* van Gaudenzio Ferrari. Het interieur is ook zeker de moeite waard om bezichtigd te worden.

We slaan van hieruit de winkelstraat via Garibaldi in. Op nr. 42/44, aan de linkerkant van de straat, vinden we het palazzo Parravicini, nu casa Dominioni. Het heeft een portaal naar de binnenplaats, die echter is afgesloten door een houten deur met omlijsting, waarop in het midden de zwaan van de graven Parravicini is afgebeeld. Iets verderop staat op nr.28 het palazzo van de familie Buzzetti-Mariani. We verlaten echter de via Garibaldi even en slaan tegenover het palazzo Parravicini rechtsaf de via Ninguarda in. Hier zien we op de zuidgevel van de herberg Valtellina een 15^e eeuwse fresco van de *Maagd met kind*. Omdat er ook een bed met zieken op staat afgebeeld, wordt wel aangenomen dat dit fresco als *ex voto* is bedoeld. Na de herberg slaan we links af de vicolo Ninguarda in. Op de hoek van deze steeg is iets hogerop een masker afgebeeld in steen (een leeuw?). De vicolo Ninguarda brengt ons naar het plein van S. Giovanni met de grote kerk van Johannes de Doper, daterend uit 1680. Ze werd in 1714 ingewijd, maar de bouw was pas voltooid in 1779. De voorgevel is iets gebogen als om uitdrukking te geven aan het barok idee van de moederkerk die de gelovigen in zijn armen beschermt. Het oorspronkelijk ontwerp van Pietro Ligari had twee klokkentorens aan de zijkant van de kerk, welke er echter nooit zijn gekomen. In plaats daarvan zijn er twee zijvleugels gekomen en is de gevel bekroond met een balkon. Bovendien heeft men later de marmeren beelden aangebracht. Een meer gedetailleerde beschrijving van de kerk volgt verderop.

Piazza III Novembre nr. 37

Centrum van Morbegno

Vanuit de kerk komend slaan we aan het eind van het plein links af de via Fontana in, genoemd naar de gelijknamige notaris (1699-1776), die als de belangrijkste geschiedschrijver van de stad geldt. Aan het eind komen we weer op de via Ninguarda uit, die we rechtsaf zullen volgen. Op het kruispunt zien we op nr.30 de vroegere woning van de Ninguarda met een 17^e eeuwse smeedijzeren balkon boven een mooi portaal in graniet uit 1777. Tegen de gevel is een bronzen gedenkplaat bevestigd ter herinnering aan Ninguarda, die bisschop was van Como (†1595). De deur bij het restaurant Agnello op het binnenhof, is fraai bewerkt. Over de via Ninguarda bereiken we weer de via Garibaldi. Als u een paar passen naar rechts maakt, ziet u op nr. 20 een portaal met daarop gebeeldhouwd een lam.

We volgen echter niet de via Garibaldi, maar steken deze over en volgen de via Romegialli. Onderweg zien we aan verschillende gevels smeedijzeren balkonnetjes. Aan het eind van de straat staan we tegenover het gemeentehuis, vroeger van de edelen Castelli Sannazzaro, met tegen de gevel het wapen van de stad met twee gekruiste sleutels en een zwaard. Het palazzo dateert uit de 16^e eeuw, maar heeft vele veranderingen ondergaan. Rechts naast het gemeentehuis staat het kerkje van S. Pietro, daterend uit 1337. Vermeldenswaard is dat de Castelli van de paus het recht kochten om een raam te maken in hun zijgevel, waardoor ze direct in de kerk keken. Tot 1560 was dit de parochiekerk van Morbegno, maar in dat jaar namen de Grigioni de kerk over en hielden hier hun protestantse eredienst. Dit duurde tot de opstand in 1620, de Sacro Macello, toen de kerk weer in katholieke handen terugkwam. We lopen rechtsaf langs gemeentehuis en kerk en komen op het piazza S. Pietro. Daar ziet u de mooi bewerkte toegangsdeur van het kerkje, verdeeld in acht vakken. De onderste twee hebben bloemmotieven, één toont de heilige Paulus met boek, de overige vijf tonen symbolen van Petrus. De kerk heeft één schip met twee zijkapellen. Tegen het plafond is een grote frescocyclus uit 1712-'13 van Pietro Bianchi, bijgenaamd Il Bustino. Op het pleintje zien we het huis nr.6, vroeger een Capucijner klooster, met een patio en een mooi stenen balkon.

Piazza S. Pietro nr.6

Door het smalle straatje S. Pietro komen we op het plein van Marconi met een fontein uit 1880. Aan dit pleintje staan meerdere oude huizen. Huis nr. 8/9 heeft een mooi gedecoreerde gevel en op 21/22 zien we boven het balkon een groot fresco. Vervolgens slaan we de via S. Marco in, in dit straatje begon de weg over de gelijknamige pas (de via Priuli), die het Valtellina met de Republiek Venetië verbond. We komen hier in het oudste deel van de stad. Deze contrade (wijk) heet 'Cimacà' d.w.z. cimacase, huizen

tegen het hoogste deel van de stad. In dit straatje zien we rechts op nr.10 het huis Schenardi met een kleine interne loggia, daarnaast het heel kleine kerkje van de 'Angelo Custode' (beschermengel). Hoewel het portaal het jaartal 1692 draagt, is het gebouwd in 1654. Even voorbij het kerkje is links (nr.80) een groot stenen portaal en zien we een grote gevel die beschilderd is met een fresco van de *Madonna met een draak onder haar voet*.

Net voor dit huis slaan we rechts af de via Malacrida in, waar we meteen aan de linkerkant op nr.6 het grote huis van de familie Malacrida zien. Het palazzo werd gebouwd voor een rijke familie van kooplieden met de spotnaam Mala Grida (mala=slecht grida=geschreeuw). Voor een bezoek kunt u een afspraak maken bij het Gemeentehuis. Iets verderop links, op nr.2, staat een oud en verwaarloosd fabriekje met een binnenhof dat bekend staat als het 'Hof van de wonderen'. Ernaast is een onderdoorgang (er stond vroeger een huis, waarvan u aan de linkerkant de resten van een schoorsteen nog kunt zien) naar het smalle straatje via Seriole. Naar verluidt zouden de eerste bewoners van Morbegno zich hier, bij het riviertje de Bitto hebben gevestigd, ver van de moerassige en ongezonde vlakte. Het water van dit riviertje werd in het verleden gebruikt als energiebron voor kleine industrietjes: molens, weverijen. Ook vond hier de verwerking van ijzer plaats dat uit de omgeving werd aangevoerd. Hier is ook een grote wasplaats waar de vrouwen uit de buurt de was en afwas kwamen doen. Voor de jeugdige inwoners van Morbegno was dit ook de plaats waar ze op hete zomerdagen een bad in het koele water van de Bitto namen en lagen te zonnen op de oever. Op nr.5 in de via Seriole zien we nog een fresco dat dateert uit 1779.

We lopen nu de via Seriole weer terug en komen uit op het pleintje Lusardi, waar vroeger de gevangenis van de stad lag. Boven het terras van het restaurant Fiume, op de hoek, zien we een laat-gotisch fresco van de *Madonna met kind* (1450-1500). We gaan rechtdoor over de oudste brug van de stad, die ons over de Bitto brengt. De brug is vele malen in zijn geschiedenis vernield door de soms woest stromende rivier, maar altijd weer opgebouwd omdat hier de enige weg door het Valtellina ten zuiden van de Adda liep. In het midden van de brug zien we een standbeeld van Sint Nepomuk met op de voet het wapen van Morbegno en gemaakt in 1756 door G.B. Adami uit Ticino. Deze heilige komen we als beschermheilige tegen overstromingen, in heel Europa tegen op bruggen. Ook in het nabij gelegen Chiavenna zien we op de brug over de Mera een beeld van deze zgn. brugheilige. Als we de via Cotta uitlopen, met fresco's op nrs.9 en 13, en de via S. Rocco vervolgen, zien we rechts het gelijknamige kerkje. De bouw werd

begonnen in 1479 na een gelofte gedaan bij een pestepidemie. Bij dit kerkje eindigde vroeger de bebouwing en stond er een poort waar men de toegang tot de stad controleerde. Iets verder komen we op het plein van S. Rocco, aangelegd in 1819 toen men het plan had hier een triomfboog voor de Oostenrijkse keizer te bouwen. De boog is er echter door geldgebrek nooit gekomen.

Piazza Marconi nr.21/22

Van het plein gaan we rechtsaf en komen dan uit op de via Cortivacci, waar we weer naar rechts gaan. Links zien we de sporthal van de stad, met daarin een overdekt zwembad. Bij het grote veld volgt daarna eerst op nr.2 het Museo Civico di Storia Naturale, gevestigd in het vroegere palazzo Gualteroni. Dit museum heeft een mooie verzameling mineralen, fossielen en opgezette dieren. Tegenover het museum ligt de architectonisch fraaie openbare bibliotheek, een rond gebouw ontworpen door Luigi Caccia Dominioni. We houden hier links aan en volgen de vicolo Scenaia, die met een voetgangersbrug over de Bitto gaat en ons op het plein III Novembre brengt. Hier valt de oude winkel van de gebroeders Ciapponi op, die is gevestigd in het vroegere Casa Ghislanzoni. Loop vooral naar binnen en daal af in de kelders waar in één ervan de kazen liggen te ouderen en in de andere een prachtig assortiment van Valtellinawijnen ligt. Op de zijgevel zien we een mooi fresco van de *Heilige familie* geschilderd door G. Gavazzeni (1841-1907). Op het plein staan meerdere interessante oude huizen. Bijvoorbeeld op nr. 37 is de gevel met balkon en mooie waterspuwer de moeite waard, ook nr.31, het 15^e eeuwse palazzo Delfino, heeft een mooi balkon met smeedijzeren dolfijnen. Bijzonder is ook de gang die naar de binnenplaats van nr. 9 leidt. De huidige eigenaar heeft de wanden geheel versierd met wapenschilden.

Kelder met Bittokazen

We volgen nu de via Nani, met een aantal fraaie 19e eeuwse panden, en lopen even het plein Martiri Libertà op, waar de lokale bank in een oud palazzo met Jugendstill decoraties is gehuisvest. Binnen is nog een oude zgn. *stüia* met houten betimmering. We vervolgen echter de via Nani niet, maar lopen terug naar het begin van het plein waar we rechtsaf de via Borgosalvo nemen. Deze naam herinnert er aan dat deze wijk ontsnapte aan de pest die destijds in de stad heerste. In deze smalle, oude straat zijn meerdere 18^e eeuwse portalen. Halverwege de straat, achter een gangetje dat naar een binnenplaats leidt, zijn

enkele recente fresco's, waarvan er een de 'Homo Salvadego', de wildeman, uit het dorp Sacco voorstelt[†]. In deze straat is op nr.15 een onderdeel van het Museo Etnografico Vansera gevestigd. Tenslotte bereiken we de via Fabani met op de hoek een barok fresco met de *Madonna en twee heiligen*. We slaan rechtsaf en komen dan op piazza Mattei, waar een monument staat voor de alpinisten. Rechtdoor lopend over de drukke via Vanoni arriveren we op ons uitgangspunt, het piazza S. Antonio.

Rondwandeling II

Rondwandeling I zult u echt te voet moeten maken; als u de nu volgende wandeling beperkt tot een bezoek aan de kerk van de Assunta, kunt u ook de auto nemen en vrijwel naast de kerk parkeren.

Voor deze wandeling beginnen we weer op het piazza S. Antonio en lopen we langs de zijgevel van de kerk een klein stukje over de winkelstraat via Damiani tot we rechtsaf de smalle via San Martino ingaan. Na iets minder dan 500 m bereiken we de kerk van de Assunta (kerk van de ten hemel opgenomen Maria), een van de mooiste kerken in het Valtellina. Ze werd in 1418 gebouwd, aan het eind van die eeuw verbouwd en in 1506 gewijd. Hoewel er gedurende de eeuwen veranderingen werden aangebracht is het grondplan met één schip en twee zijkapellen bewaard gebleven. De voorgevel is schitterend gedecoreerd met beeldhouwwerk van Rodari (1517). Boven het portaal met mooi bewerkte pilasters zien we rond de gevlamde roos, waarin *de Maagd en het Kind*, de afbeeldingen van de *verkondigende engel* (links) en de *Maagd die de verkondiging aanhoort*. Aan de westkant verrijst de imposante klokkentoren uit ca. 1730. Interessant zijn de fresco's aan de achterzijde van de kerk op het ossuarium. De schedels en beenderen die hier werden bewaard, zijn in de jaren dertig van de vorige eeuw verwijderd. Aan de oostzijde van de kerk is een portaal van baksteen met boven de deur een afbeelding van *de Madonna met de heilige Petrus Martelaar en Catharina van Siena* toegeschreven aan Giovanni Andrea de Magistris, een befaamd kunstenaar die we ook langs de westkant van het Comomeer veel tegenkomen. Ook aan de westzijde van de kerk is een bakstenen deuromlijsting te zien, met daarboven een 16^e eeuwse fresco van *de lijdende Christus met twee heiligen*, (waarschijnlijk *Johannes en Maria Magdalena*). Een beschrijving van het interieur volgt separaat. We vervolgen onze weg over de via San Martino langs het kerkhof naar de gelijknamige kerk. Dit is de oudste kerk van Morbegno, daterend uit de 8^e eeuw. Ondanks een grondige verbouwing in 1566 is het romaanse grondplan nog herkenbaar aanwezig. Aangenomen wordt dat rond deze kerk de eerste huizen van de stad werden gebouwd, maar

dat deze later, vanwege de overstromingen van de Adda, werd verplaatst naar de omgeving van de Bitto tegen de berghelling.

We lopen nu terug door langs de muur van het kerkhof in de richting van de berghelling te gaan en dan rechtsaf de Strada Pedemontana in te slaan. Vrijwel meteen bereiken we een kapel die door de inwoners *La Madonetta* wordt genoemd en waarbinnen een fresco is te zien dat waarschijnlijk uit de 15^e eeuw dateert. Het fresco zat oorspronkelijk op de buitenmuur van het huis van een zekere Romerio Petacco (vanwaar ook de naam *Madonna del Petacco*); toen deze stierf en het huis verviel werd de muur met de Madonna versterkt en onderdeel gemaakt van een kapelletje, dat later nog enkele malen werd vergroot. De *Madonnetta* werd zeer vereerd en er ontstond de volgende legende: de inwoners van Morbegno probeerden enkele malen gedurende de eeuwen om het fresco over te brengen naar de kerk van de Assunta, maar iedere keer bleek de Madonna 's nachts weer te zijn teruggekeerd naar de kapel.

We vervolgen nu deze weg tot we tenslotte rechtsaf kunnen slaan naar het plein van S. Antonio.

De Ponte di Ganda

De Adda met de Ponte di Ganda

Een bezoek aan de Ponte di Ganda, daterend uit 1778 mag u beslist niet overslaan. Als u vanaf de provinciale weg de via Merizzi geheel afloopt of rijdt bereikt u na circa 800 m de brug over de Adda. De weg komt aan de noordzijde van de brug uit op de SP4, de Valeriana Occidentale. Deze vrij rustige weg loopt geheel parallel aan de drukke SS38 en is in westelijke richting een prettig alternatief als u even voorbij Dubino op de SS36 (Lecco-Chiavenna) wilt uitkomen. Overigens is het niet nodig om de smalle brug echt over te steken, want een paar honderd meter westelijk ligt de normale verkeersbrug over de Adda. Deze leidt over de via Forestale naar de provinciale weg SS38 in de stad.

De belangrijkste gebouwen in de stad

Palazzo Malacrida[†]

Reeds in de 13^e eeuw stonden de Malacrida bekend als rijke kooplieden met grote bezittingen in Dongo en Musso en in de 14^e eeuw wisten ze deze nog uit te breiden tot aan Corenno Plinio en Colico. Nadat ze in die eeuw Signori van Poschiavo en Traona waren geworden, breidden ze hun gebied uit in het Valtellina en gingen in Caspano wonen. Bartolomeo Malacrida bezat in de 17e eeuw ook verschillende fabriekjes en grondstukken in de wijk Scimicà en hij verhuisde in 1702 naar Morbegno in een bestaand pand en het was zijn zoon Ascanio die het huidige palazzo liet bouwen. Rond 1762 werden de meeste decoraties aangebracht door bekende Valtellinese kunstenaars als Cesare Ligari en Giovan Pietro Romegialli.

Het palazzo is het werk van de architect Pietro Solari. De façade is streng en zonder versieringen, het interieur daarentegen zeer verfijnd. Men komt binnen in een atrium met in het midden twee granieten zuilen, versierd met bloemmotieven. Boven de vele deuren die op dit portaal uitkomen zien we wapens van vele verwanten van de

---

[†] Afspraak voor bezichtiging maken op Municipio di Morbegno tel. 0342 606211

Malacrida. Ook het kruisgewelf is beschilderd en versierd met stucwerk in rococostijl. Een fraaie trap leidt naar de eerste verdieping met de *salone d'onore*. Deze zaal, die twee verdiepingen hoog is, heeft zes mooie kleine balkons versierd met stucwerk en alle wanden zijn in 1761 beschilderd met fresco's door Giuseppe Coduri, waaronder ook een mooie Trompe l'oeuil. Het mooist is wel het door Cesare Ligari beschilderde plafond, dat de *Triomf van de rede op de onwetendheid over de kunsten en wetenschappen* verbeeldt. Het licht in de zaal komt van zes vensters aan de straatkant. Vanuit deze salon komt men in de iets kleinere *saloncello delle tre grazie*. Deze Drie Gratiën zijn door Ligari afgebeeld op het medaillon op het plafond. De saloncello leidt naar een kleinere kamer, van waaruit men op het ruime balkon met een fraaie marmeren borstwering komt aan de zijkant van het palazzo. Achter deze kamer ligt nog een alkoof, ook weer versierd met fresco's op wanden en plafond. Aan de achterkant van het huis ligt, achter de sala d'onore de *sala dell'eroe coronato*. In deze zaal vinden we een prachtige schoorsteenmantel, uitgevoerd in polychroom marmer. Tegen het plafond zien we een fresco van Pietro Ligari dat *De verdienste bekroond door de roem* verbeeldt en de naam aan de kamer verleent. Vanaf de tweede etage kan men over een bruggetje de tuin bereiken van waaraf men een prachtig uitzicht over de stad heeft.

Het Museum voor Natuurlijke Historie[‡]

Het museum, gelegen aan de via Cortivacci 2, biedt onderdak aan de volgende collectie: mineralen, fossielen, insecten, amfibieën, reptielen, vogels, zoogdieren en een herbarium. De nadruk valt hierbij op alles wat te maken heeft met het Valtellina en Valchiavenna.

De kerk van San Giovanni Battista (Johannes de Doper)

Kerk van S. Giovanni Battista

In de tekst van de rondwandeling beschreven we al de buitenzijde van de kerk en in deze paragraaf komt het interieur aan de orde. We komen binnen in een zeer grote ruimte met een indrukwekkend gewelf met aansluitend het priesterkoor met koepel. Er zijn acht kapellen met ieder een marmeren altaar.

Als we rechts beginnen, dan komen we eerst bij de kapel van S. Domenico. Het barokke altaar is van 1933, maar het altaarstuk met een afbeelding van de *Madonna met Magdalena en Catherina van Alexandrië die een doek ophouden met S. Domenico*, is 16^e eeuw. Het altaarstuk in de volgende kapel, gewijd aan de *aartsengel Michael* is van Pietro Maggi, terwijl de twee doeken aan weerszijden, uit 1724, van Pietro Ligari zijn.

Deze kunstenaar maakte ook de fresco's in deze kapel. Er staat een mooi barok altaar in polychroom marmer. In de derde kapel, gewijd aan de Madonna del Carmine, bewaart men de relikwieën van de heilige Constanza. Boven het altaar zien we een houten beeld van *de Madonna met kind*. De fresco's zijn van Giacomo Parravicini uit Casparo (bijgenaamd Gianolo). In de vierde kapel rechts, de kapel van S. Jozef, bewaart men de resten van de heilige Andrea van Peschiera, een Dominicaner broeder uit de 15^e eeuw, uit het klooster van S. Antonio in Morbegno. Boven de glazen urn hangt een altaarstuk van Andrea Lanzani met *de dood van S. Jozef*. De fresco's en de twee ovalen doeken aan de zijkanten, zijn van de al eerder genoemde Gianolo.

De marmeren bovenzijde van het hoofdaltaar is gemaakt door Carlo Buzzi naar een ontwerp van Pietro Ligari (begin 18^e eeuw). Eveneens van Ligari zijn de fresco's in de apsis, uitgevoerd tussen 1727 en 1736; in het midden *de doop van Christus* en naast de polychrome vensters *de heiligen Petrus en Paulus*, en *de vier doctoren van de kerk*. Tegen het gewelf is een groot fresco met *de symbolen van het lijden van Christus* met in het midden daarvan een indrukwekkend werk van Pietro Ligari waarin *de Sacra Spina (de heilige doorn)* wordt bewaard. Deze doorn van de kroon van Christus was een geschenk van de bisschop Feliciano Ninguarda, die hem gekregen had van de hertog van

[‡] Openingstijden: dinsdag, donderdag, zaterdag, zondag van 14.30 tot 17.30 u. Toegang gratis

Beieren, die hem op zijn beurt weer van de Koning van Frankrijk had. Iedere eerste zondag in mei wordt hij omlaag gehaald om meegedragen te worden in een processie. Tegen de zijwanden van het priesterkoor hangen doeken die heiligen uitbeelden.

Naast het hoofdaltaar is de sacristie, met fresco's van Pietro Bianchi. Het meest opvallend is hier de grote notenhouten kast uit de 18^e eeuw.

De vierde kapel links toont een mooi altaarstuk uit 1736 van Pietro Ligari, *de kruisafname*; de fresco's zijn van de broers Cassina uit Pedesina. Tussen de vierde en de derde kapel zien we een kleine houten preekstoel uit de 18^e eeuw. Ook het altaarstuk uit 1733 in de derde kapel is van Pietro Ligari. Het verbeeldt *de afdaling van de heilige geest over Maria en de apostelen* en de fresco's zijn weer van de Cassani. Naast het marmeren altaar staan twee mooie beelden, rechts *S. Antonio Abt*, links *Pius V Ghislieri*, die in de 16^e eeuw in het klooster van S. Antonio in Morbegno was als inquisiteur. Deze paus organiseerde ook de slag bij Lepanto, waar in oktober 1571 de heilige vloot de Turken versloeg. Van grote waarde zijn ook de twee 16^e eeuwse doeken tegen de achterwand, terwijl tegen de rechterzijwand een verfijnde biechtstoel uit midden 18^e eeuw staat. De kapel werd gebouwd in opdracht van de broers Raffaele en Pietro Antonio Parravicini, waarvan we het familiewapen met de zwaan zien afgebeeld op de middenzuilen van de balustrade. In de tweede kapel zien we een groot schilderij van G.B. Pittoni, een bekende 18^e eeuwse schilder uit Venetië. Het toont *S. Filippo Neri geknield voor de Maagd met Kind*. Ter weerszijden hangen twee schilderijen van Cesare Ligari, terwijl de 19^e eeuwse fresco's van Giovanni Gavazzoni zijn. In de eerste kapel stond tot eind 1900 de doopvont die nu voor het priesterkoor staat. Het komt uit de oude kerk van Johannes de Doper en draagt twee data: MDCIII en 1498. Op de linkerzijwand hangt een doek van het eind 17^e eeuw, een geschenk van de Melzi familie uit Cusano.

Gedurende de Paasweek staat in het centrum van de kerk een grote katafalk opgesteld. Dit complexe monument dateert uit de 18^e eeuw en is waarschijnlijk ontworpen door Pietro Ligari. Het is een van de weinige van dit soort monumenten in deze streek (in dezelfde week kunt u er ook een bezichtigen in de kerk van S. Bartolomeo in Chiavenna[§])

Hoewel de kerk nog rijk is aan belangrijke schilderijen, ontbreken er sinds 1995 37 werken uit de 18e eeuw. In de nacht van 20 op 21 maart van dat jaar werden deze gestolen en slechts één doek werd later teruggevonden.

***De kerk van de Assunta*[§]**

De kerk is niet alleen van buiten interessant (zie de eerdere beschrijving bij de rondwandeling), maar herbergt ook een aantal mooie kunstwerken, waarvan het houten altaarstuk wel het belangrijkste is. Bij binnenkomst valt behalve het hoofdaltaar ook de beschildering van het gewelf op. Het grote fresco in het voorste deel van de kerk, gemaakt door Pietro Romegialli in 1768, beeldt de *Glorie van de heiligen Lorenzo en Bernardino di Siena* uit. Tegen de wanden zien we fresco's van Pietro Bianchi uit 1703. Ook zijn er drie mooie gebrandschilderde ramen uit 1507 van Domenico Cazzanore. Deze meester maakte ook de ramen van de Dom in Como. In het achterste deel van de kerk zien we van dezelfde kunstenaar *De Maagd omringd door broeders en zusters*. De koepel heeft fresco's met *bijbelse episod*en van Giuseppe Brina uit Bergamo en Giovanni Battista Pozzi, daterend uit 1707. In het midden hangt een kandelaber van Muranoglas uit 1886. De twee delen van de kerk worden gescheiden door twee kapellen. De kapel van S. Anna, aan de rechterzijde, heeft een prachtig raam van D. Cazzanora waarop *De maagd gebogen over de kribbe* en een altaarstuk met de *Geboorte van Maria* van Giovanni Ferrari. Aan de linkerzijde vinden we de kapel van de Relikwieën. We zien hier een fresco van Giovanni Andrea de Magistris met *De maagd en het Kind met de heiligen Anna en Agata* en tegen het gewelf een werk van Pietro Bianchi, bijgenaamd Il Bustino, met *De glorie van S. Prospero*.

Tegen de wanden van het schip hangen zes grote doeken van Giovanni Ferrari en Antonio Canclini uit 1585, met daarboven fresco's van Pietro Bianchi. Laatstgenoemde maakte ook het fresco van *S. Bernardino van Siena* boven de preekstoel.

Tenslotte bereiken we het houten altaarstuk waarvan het snij- en inlegwerk tussen 1516 en '19 werd gemaakt door Giovan Angelo del Maino, terwijl het beschilderen en vergulden enkele jaren later werd uitgevoerd door Gaudenzio Ferrari en Fermo Stella. Het wordt beschouwd als een van de mooiste, zeer verfijnde en meest typische voorbeelden van renaissancekunst uit Lombardije. Op de onderste rij zien we van links naar rechts drie panelen in haut-reliëf met het *Dispuut van Jezus in de tempel*, de *Bruiloft van de Maagd*, en de *Afdaling van de Heilige Geest*, met daarboven de *Aanbidding door de herders* en de *Vlucht uit Egypte* en de *Geboorte*. Op de derde rij links het standbeeld van *S. Lorenzo* en rechts dat van *S. Bernard met de demon* en daartussen het fresco van de *Maagd met Kind*, daterend uit

---

[§] Openingstijden: okt.-mrt 9-12, 13-16 u, apr.-sept. 9-12, 15-18 u, ma en wo middag gesloten.

1440. Op de bovenste rijen zien we de *Twaalf Apostelen*, *Musicerende Engeltjes* en tenslotte de *Glorie van de Maagd*. Het geheel is omgeven door een barokke houten rand, gemaakt in 1712 door Andrea Albiolo uit Bellagio.

De kerk van de Assunta

De kerk van S. Antonio

De kerk heeft één schip met vijf vakken, die van elkaar worden gescheiden door bogen. De wanden zijn geheel bedekt met fresco's uit de renaissance. De eerste kapel links heeft fresco's uit 1515 van G.A. Ghezzi en B. de Donati met *Scènes uit het leven van S. Catherina van Alexandrië*, in de tweede kapel zien we op de zijwanden een *Geboorte* en de *Aanbidding door de Wijzen*. De derde kapel heeft op de wanden fresco's met *Scènes uit het leven van Petrus Martelaar* en tegen het gewelf *God de vader* en de *Evangelisten*. In de vierde kapel *Scènes uit het leven van S. Vincenzo Ferreri* en *Apotheosen van de heilige* uit de school van Scotti. Naast het priesterkoor is de kapel van de Rozenkrans met fresco's van Il Bustino, waarop in het midden de *Madonna met de rozenkrans* en *S. Domenico* en *S. Catharina van Siena*. Aan de rechterkant in de vierde kapel *Episoden uit het leven van S. Antonio*, in de derde kapel *Episoden uit het leven S. Martino* van De Barbaris en tegen de achterwand resten van 16^e eeuwse fresco's uit de oorspronkelijke kerk. Ook de tweede kapel rechts heeft fresco's uit de oorspronkelijke kerk en in de eerste kapel zijn nog slechts resten van oude fresco's te zien. Het transept was oorspronkelijk de kapel van S. Rocco, gebouwd in 1479 met een halfcirkelvormige apsis, maar later verwijderd. Vanuit het transept komen we rechts in het eerste klooster met zuilen uit Musso marmer. Tussen de fresco's van De Barbaris met de *geboorte met S. Sebastiaan* en de *Pietà met S. Domenica* en *S. Petrus* is een inscriptie met de wijdingsdatum van het klooster, 1485. Tegen de wanden zien we fresco's met *Scènes van het leven van de Dominicanen*.

Manifestaties

Jaarlijks zijn er enkele manifestaties die te maken hebben met de karakteristieke producten die uit Morbegno en omgeving komen bijvoorbeeld de vervaardiging van voorwerpen van de zachte steen 'pietra ollare', de bitto kaas, de bresaola, de pizzocheri en de rode wijnen. Rond de tweede week van oktober wordt de manifestatie 'Morbegno in cantine' gehouden, waarop u op de zaterdag en zondag in vele palazzi en winkels kennis kunt maken met de Valtellinawijnen en lokale gerechten kunt proeven.

Referenties

* Zie R. Metselaar Geschiedenis van Valtellina en Valchiavenna, Eindhoven, 2000

† Zie Comomeer en omringende dalen, jaargang 2007, nr.2

‡ Zie R. Metselaar, Tre Pievi en Valchiavenna, Eindhoven, 2^e druk, 2008